GRADE 10 NOTES

KISWAHILI LUGHA

COMPREHENSIVE HANDBOOK NOTES

Vidokezo vya kujifunza vilivyopangwa vyema, vilivyorahisishwa ambavyo hutoa taarifa wazi, fupi katika mfuatano wa kimantiki, na kufanya dhana kuu kufikiwa kwa urahisi na kukumbukwa, kuongeza uelewa na uhifadhi huku kikikuza ushiriki na kuwezesha utafiti unaofaa.
Kwa kutoa mkazo wazi juu ya mawazo muhimu, Maelezo haya ya Mwalimu Consultancy Ltd yanakuza uhifadhi na ufahamu bora zaidi, na kufanya kujifunza kufikike na kufurahisha zaidi.

MWALIMU VERSION

For Complete Notes, kindly contact
Mr Isaboke 0746-222-000 / 0753-222-000

MWALIMU CONSULTANCY

YALIYOMO

1.0 MIKONDO YA FURSA ZA AJIRA

2.0 KUKABILIANA NA SHINIKIZO RIKA

3.0 UTAMBUZI WA UWEZO NA VIPAJI MBALIMBALI

4.0 USALAMA BARABARANI

5.0 KUKABILIANA NA MABADILIKO YA MAISHA YA KIBINAFSI

6.0 KUDHIBITI TAKA KATIKA MAZINGIRA

7.0 UADILIFU KATIKA UONGOZI SHULENI

9.0 KUHESHIMU TAMADUNI ZA WENGINE

10.0 HUDUMA YA KWANZA

Published by Mwalimu Consultancy. Contact 0746-222-000 / 0753-222-000 for Complete Notes.

Mada	Mada Ndogo
KUSIKILIZA NA KUZUNGUMZA	1.1.1 Ufahamu wa Kusikiliza: Ujumbe na fani katika matini simulizi
	2.1.1 Matamshi Bora: Sauti /b/, /mb/, /bw/, /mbw/
	3.1.1 Kuzungumza kwa Kupasha Habari
	4.1.1 Kusikiliza kwa Kupata Habari
	5.1.1 Kusikiliza kwa Kupambanua
	6.1.1 Uzungumzaji wa Papo kwa Hapo
	7.1.1 Kuzungumza kwa Ufasaha: Mjadala
	8.1.1 Kusikiliza na Kuzungumza: Ushawishi kuhusu ukweli fulani
	9.1.1 Usikilizaji husishi
	10.1.1 Kuhakiki Matini ya Kusikiliza
KUSOMA	1.2.1 Kusoma kwa Ufasaha: Kifungu cha maelezo
	2.2.1 Kusoma kwa Ufahamu: Kifungu simulizi
	3.2.1 Ufupisho: Kifungu cha kupasha habari
	4.2.1 Kusoma kwa Mapana: Matini ya kujichagulia
	5.2.1 Kusoma kwa Kina: Usomaji wa kurashia
	6.2.1 Kusoma kwa Ufasaha: Kifungu cha maelezo
	7.2.1 Kusoma kwa Ufahamu: Kifungu simulizi
	8.2.1 Ufupisho: Kifungu cha kupasha habari
	9.2.1 Kusoma kwa Mapana: Matini ya kujichagulia
	10.2.1 Kusoma kwa Kina: Usomaji wa kuduhushi
KUANDIKA	1.3.1 Viakifishi: Herufi kubwa, nukta, kipumuo, alama za mtajo
	2.3.1 Insha za kiuamilifu: Barua ya Kirafiki
	3.3.1 Insha ya Wasifu
	4.3.1 Insha za Kiuamilifu: Ratiba
	5.3.1 Kuhariri Matini
	6.3.1 Uandishi wa kiuamilifu: Notisi
	7.3.1 Insha za kiuamilifu: Shajara
	8.3.1 Insha ya masimulizi: Picha

Published by Mwalimu Consultancy. Contact 0746-222-000 / 0753-222-000 for Complete Notes.

	9.3.1 Insha fafanuzi
	10.3.1 Tafsiri
MATUMIZI YA LUGHA	1.4.1 Aina za Maneno: Nomino, Vitenzi, Viwakilishi, Vivumishi
	2.4.1 Ngeli za Nomino: Ngeli ya A-WA, U-I, KI-VI na I-ZI
	3.4.1 Nyakati na Hali: Wakati uliopo, Wakati uliopita, Wakati ujao
	4.4.1 Mnyambuliko wa Vitenzi: Kutenda, Kutendea, Kutendwa, Kutendewa
	5.4.1 Ukanushaji: Wakati uliopo, Wakati uliopita, Wakati ujao
	6.4.1 Aina za Maneno: Vielezi, Viunganishi, Vihusishi, Vihisishi
	7.4.1 Uundaji wa maneno
	8.4.1 Kinyume: Nomino, Vitenzi, Vivumishi
	9.4.1 Sentensi: Sahili, Ambatano na Changamano
	10.4.1 Isimujamii: Sajili na kaida za matumizi ya lugha

1.1 KUSIKILIZA NA KUZUNGUMZA

1.1.1 Ufahamu wa Kusikiliza Ujumbe na Fani Katika Matini (Simulizi)

Maana ya Matini Simulizi

Matini simulizi ni aina ya maandishi au maelezo yanayokuwa na **historia, tukio, au hadithi** zinazohusiana na wahusika, matukio, na mandhari fulani, zinazowasilishwa kwa **kusimuliwa kwa maneno** ili kusisitiza ujumbe, mafunzo, au burudani kwa msikilizaji au msomaji.

Kwa maneno mengine:

Matini simulizi ni simulizi linaloeleza tukio au historia kwa mpangilio maalum ili kufundisha, kuburudisha, au kuelimisha msikilizaji au msomaji.

Vipengele Muhimu vya Matini Simulizi

1. **Wahusika:**
   - Ni watu, wanyama, au viumbe vinavyoshiriki katika simulizi.
   - Mfano: Juma (kijana), Baba yake, Wanakijiji.
2. **Ploti (Msuko wa Matukio):**
   - Ni **mpangilio wa matukio** katika simulizi: mwanzo, kiingilio, tatizo, suluhisho, mwisho.

- Mfano:
  - Mwanzo: Juma anapanda mlima kumchungulia baba yake.
  - Tatizo: Baba yake anapotea shambani.
  - Suluhisho: Kijiji kimemsaidia baba kurudi salama.
  - Mwisho: Baba anamtakia Juma shukrani na pongezi.

3. **Mandhari:**
   - Ni **mahali na muda** tukio linapotokea.
   - Mfano: Shamba, mlima, mtaa wa kijiji.
4. **Ujumbe:**
   - Ni **maana kuu au mafunzo** yanayopatikana kutoka kwenye simulizi.
   - Mfano: Upendo wa familia, uvumilivu, mshikamano wa kijamii.
5. **Lugha na Fani:**
   - Ni methali, methali, misemo, maneno ya hisia, au **utumiaji wa maneno kuifanya simulizi kuwa lenye mvuto**.
   - Mfano: “Uvumilivu na upendo wako umetokomeza hofu.”

Aina za Matini Simulizi

1. **Simulizi za hadithi za kweli** – zinahusu matukio halisi yaliyotokea.
2. **Simulizi za kuburudisha (hadithi za kubuniwa)** – zinatengenezwa kwa kubuniwa kwa wahusika na matukio.
3. **Simulizi za kimaadili** – zinatoa **mafunzo ya maadili au tabia njema**.

Mfano wa Matini Simulizi

Kijana mmoja aitwaye **Juma** alikuwa anaishi kijijini karibu na milima yenye mashamba makubwa ya mahindi na mazao mengine. Kila asubuhi kabla jua kuamka, Juma alikua akipanda mlima kwenda kumchungulia baba yake ambaye alikuwa akifanya kazi shambani. Baba yake alikuwa shupavu na mchapakazi, lakini mara nyingi alikuwa akitumia muda mwingi shambani akijihusisha na kupanda, kulima, na kuvuna mazao.

Juma alijua umuhimu wa kazi ya baba yake na alikuwa na shauku ya kumsaidia. Alipanda mlima kwa haraka kila asubuhi, akitumia njia zilizokuwa na mawe makali na mashimo madogo. Alipofika shambani, alikuwa akichunguza mazao yote, kuangalia mimea, na kuhakikisha hakuna mdudu au wanyama waliokuwa wanaharibu mazao.

Siku moja, wakati Juma alipofika shambani, aligundua jambo lisilo la kawaida. Baba yake **hakuwa shambani kama kawaida**. Kila kona ya shamba aliyopanda na kupanda hakukuwa na

ishara ya baba yake. Kijana alikimbilia sehemu za mtaa, akilia kwa hofu na **kuomba msaada kwa jirani na wanaume wa kijiji**.

Kijiji kiliingia haraka katika shughuri za kumtafuta baba yake Juma. Wanaume walishirikiana kugawa maeneo yote ya shamba na milima jirani, huku wanawake wakiandaa chakula cha kuimarisha nguvu za wale waliosafiri. Baada ya muda mfupi, walipata baba yake **akiwa amepotea karibu na kisima kilichokuwa kimepotea na maji**. Baba alionekana **mfadhaiko lakini salama**, akishukuru msaada wa kijiji.

Baba alimkumbatia Juma kwa furaha na kumwambia:

"Juma wangu, uvumilivu wako, uangalizi wako, na upendo wako umetokomeza hofu yangu. Umethibitisha kuwa mshikamano wa kijamii ni nguvu ya kweli. Kila siku unavyonisaidia, unajenga jamii bora."

Juma alihisi furaha na fahari kubwa. Alijua kuwa **hii ilikuwa somo muhimu kwa kijana yeyote**, kuwa na upendo kwa familia, uvumilivu, na mshikamano wa kijamii unaosaidia kuokoa maisha ya wengine. Baada ya siku hiyo, Juma **aliahidi kuendelea kuwa mchapakazi na kumsaidia baba yake, na pia kusaidia jirani zao bila kizuizi**.

Vipengele vya fani vilivyotumika katika simulizi:

- **Ploti:** Juma kumchungulia baba → Baba kupotea → Kijiji kusaidia → Baba kurudishwa salama
- **Mandhari:** Shamba la mahindi, mlima, mtaa wa kijiji
- **Wahusika:** Juma, Baba yake, Wanaume na Wanawake wa kijiji
- **Lugha/Fani:** Methali, maelezo ya hisia, ulinganifu, methali ya maisha: *"Uvumilivu na upendo wako umetokomeza hofu."*

Kwa ufupi:

Matini simulizi ni hadithi au historia inayosimuliwa kwa mpangilio maalum, ikiwa na wahusika, matukio, mandhari, na ujumbe, kwa lengo la kufundisha, burudisha, au kuelimisha msikilizaji au msomaji.

1.2 KUSOMA

1.2.1 KUSOMA KWA UFASAHA (KIFUNGU SIMULIZI)

MAANA YA KUSOMA KWA UFASAHA

Kusoma kwa ufasaha ni uwezo wa mwanafunzi **kusoma kifungu au matini simulizi kwa usahihi wa matamshi, kwa mtiririko mzuri wa maneno, kwa kasi inayofaa, kwa kiimbo sahihi, kwa kiwango kinachofaa cha sauti na kwa kutumia viziada lugha**, huku **akielewa maana ya anachosoma na kuwasilisha ujumbe kwa uwazi kwa wasikilizaji**.

Kwa Kiswahili rahisi:

Kusoma kwa ufasaha ni kusoma kwa njia inayofanya msikilizaji aelewe, avutiwe na afurahie simulizi.

👉 **Kusoma kwa ufasaha sio:**

- Kukimbilia maneno bila kuelewa
- Kusoma kama kuhesabu
- Kusoma bila hisia

👉 **Kusoma kwa ufasaha ni:**

- Kusoma **kwa kueleweka**
- Kusoma **kwa kuzingatia maana ya matini**
- Kusoma **kwa hisia na msisitizo unaofaa**
- Kusoma **kwa kuzingatia hadhira**

UMUHIMU WA KUSOMA KWA UFASAHA

Kusoma kwa ufasaha ni muhimu kwa sababu:

1. **Hukuza uelewa wa matini**
   - Mwanafunzi anaelewa simulizi, maudhui na ujumbe kwa undani.
2. **Huboresha mawasiliano ya lugha**
   - Humsaidia mwanafunzi kuwasilisha mawazo kwa uwazi.
3. **Hujenga ujasiri wa kuzungumza hadharani**
   - Mwanafunzi hujifunza kusoma mbele ya wenzake bila woga.
4. **Humsaidia mwanafunzi kuelewa dhamira ya mwandishi**
   - Huelewa kwa nini simulizi liliandikwa.
5. **Hukuza stadi ya kusikiliza kwa wasikilizaji**
   - Wasikilizaji hujifunza kusikiliza kwa makini.

6. **Humuandaa mwanafunzi kwa maisha ya kila siku**

- Uwezo wa kusoma hotuba, taarifa au maelezo kwa ufasaha.

VIPENGELE VYA KUZINGATIA KATIKA KUSOMA KWA UFASAHA

1. Matamshi Bora

Matamshi bora ni kutamka maneno **kwa usahihi wa sauti na silabi**, bila kubadilisha maana au muundo wa neno.

Umuhimu wa matamshi bora

- Huepusha kuchanganya maana
- Huheshimu lugha sanifu
- Hufanya simulizi lieleweke

Mifano Zaidi ya Matamshi Sahihi

- **thamani** ❌ sio *samani*
- **dhiki** ❌ sio *ziki*
- **ng'ang'ania** ❌ sio *ngangania*
- **shughuli** ❌ sio *sughuli*

👉 **Makosa ya matamshi yanaweza:**

- Kubadilisha maana ya sentensi
- Kuwapotosha wasikilizaji
- Kupunguza ufasaha wa msomaji

2. Kasi Ifaayo ya Kusoma

Ni **mwendo unaofaa wa kusoma**, unaoruhusu:

- kusikia kila neno
- kuelewa sentensi
- kufuata simulizi vizuri

🔹 Kasi inayokubalika katika Gredi ya 10:

👉 **Maneno takribani 120 kwa dakika**

Aina za Kasi

- Kasi ya haraka sana → ujumbe haukamatiki
- Kasi ya polepole sana → husababisha kuchosha

- Kasi ya wastani → husababisha uelewa na mvuto

Mfano

Msomaji mzuri:

- Hasomi kwa kukimbilia
- Hasomi kwa kusuasua
- Anasoma kwa mtiririko mzuri

3. Kiimbo

Kiimbo ni kupandisha na kushusha sauti kulingana na:

- aina ya sentensi
- hisia zinazowasilishwa
- hali ya tukio

Mifano ya Kiimbo

- Swali: *Ulienda wapi jana?* ⬆
- Taarifa: *Alienda sokoni asubuhi.* ➖
- Furaha: *Hongera sana!* ⬆⬆
- Huzuni: *Alilia kwa uchungu.* ⬇

👉 Kiimbo:

- Hufanya simulizi livutie
- Huonyesha hisia za wahusika
- Husaidia kuelewa matukio

4. Kiwango Kifaacho cha Sauti

Ni **kusoma kwa sauti inayosikika vizuri kwa hadhira**.

- Sauti ya chini sana → haisikiki
- Sauti ya juu sana → huleta kelele
- Sauti ya kati → huleta mawasiliano bora

👉 Msomaji anapaswa kuzingatia:

- ukubwa wa chumba
- idadi ya wasikilizaji
- mazingira ya kusomea

Published by Mwalimu Consultancy. Contact 0746-222-000 / 0753-222-000 for Complete Notes.

5. Viziada Lugha

Viziada lugha ni mbinu zisizo za maneno zinazosaidia kusisitiza ujumbe.

Mifano Zaidi ya Viziada Lugha

- Ishara za mikono
- Miondoko ya mwili
- Tabasamu
- Uso wa huzuni, hasira au furaha
- Kutikisa kichwa
- Mkao wa mwili

👉 Faida za viziada lugha:

- Huongeza uelewa
- Hufanya simulizi livutie
- Huhusisha wasikilizaji
- Husaidia kueleza hisia

6. Uelewa wa Maudhui

Msomaji wa ufasaha lazima:

- Aelewe simulizi kabla ya kusoma
- Ajue wahusika wakuu
- Aelewe tatizo na suluhisho
- Atambue ujumbe wa simulizi

👉 Kusoma bila kuelewa ni **kusoma bila ufasaha**.

SIMULIZI NDEFU YA KUSOMEA KWA UFASAHA

Simulizi: Safari ya Mwangaza

Katika kijiji cha **Kanyama**, palikuwa na kijana mmoja aliyeitwa **Baraka**, ambaye alikuwa anajulikana kwa bidii na mapenzi makubwa kwa elimu. Baraka alikuwa mwanafunzi wa shule ya upili na kila jioni baada ya masomo, alikuwa akitembelea maktaba ndogo ya kijiji kusoma vitabu mbalimbali.

Siku moja, kijiji cha Kanyama kilikumbwa na **uhaba mkubwa wa maji safi**. Visima vilikauka, mito ikapungua, na wagonjwa wakaongezeka. Wanakijiji walihangaika kutafuta suluhisho, lakini wengi hawakujua pa kuanzia.

Baraka aliguswa sana na hali hiyo. Alianza kusoma vitabu kuhusu **uhifadhi wa mazingira, uvunaji wa maji ya mvua na matumizi bora ya rasilimali**. Baada ya wiki kadhaa za kusoma kwa bidii, alipata wazo la kusaidia kijiji.

Aliwaita wazee wa kijiji na kuwasomea mpango wake **kwa ufasaha mkubwa**, akizingatia matamshi bora, kasi ifaayo, kiimbo sahihi na ishara za mikono. Watu walimsikiliza kwa makini na wakakubali mpango wake.

Baada ya muda, matenki ya maji yakajengwa na maisha yakaanza kuboreka. Wazee walimpongeza Baraka wakisema:

"Elimu ni mwanga, na anayesoma kwa ufasaha huangaza wengine."

UJUMLA WA SIMULIZI

- **Ujumbe:** Elimu, bidii, uwajibikaji wa kijamii
- **Wahusika:** Baraka, wazee wa kijiji, wanakijiji
- **Mandhari:** Kijiji cha Kanyama
- **Lugha:** Methali, lugha ya hisia, maelezo ya kina

SHUGHULI ZA DARASANI

1. Kabla ya Kusoma

- Jadili kichwa cha simulizi
- Tabiri yatakayojiri

2. Wakati wa Kusoma

- Soma kwa makundi
- Zingatia vipengele vya ufasaha

3. Baada ya Kusoma

- Rekodi sauti yako
- Sikiliza na uboreshe
- Pokea maoni ya wenzako

MASWALI YA MAZOEZI

1. Eleza maana ya kusoma kwa ufasaha.

2. Fafanua vipengele sita vya kusoma kwa ufasaha.
3. Eleza umuhimu wa viziada lugha katika kusoma simulizi.
4. Toa mifano mitano ya makosa ya matamshi.
5. Andika simulizi fupi na ukisome kwa ufasaha.

1.3 KUANDIKA

1.3.1 VIAKIFISHI

MAANA YA VIAKIFISHI

Viakifishi ni **alama au ishara maalum** zinazotumiwa katika maandishi ili:

- Kuonyesha **mapumziko**
- Kugawa sentensi
- Kusisitiza maana
- Kutofautisha mawazo
- Kufanikisha **mawasiliano ya maandishi**

Kwa ufupi:

Viakifishi hufanya maandishi **yasomeke kama mazungumzo ya kawaida**, kwa kutumia alama badala ya sauti, kiimbo na mapumziko.

Bila viakifishi:

- Maandishi yanakuwa magumu kusoma
- Maana hubadilika au kupotoshwa
- Msomaji huchanganyikiwa
- Mawasiliano hayafanikiwi

Mfano bila viakifishi:

juma alisema nitakwenda mombasa kesho bi amina

Mfano sahihi:

Juma alisema, “Nitakwenda Mombasa kesho, Bi Amina.”

UMUHIMU WA VIAKIFISHI

Viakifishi ni muhimu kwa sababu:

1. Husaidia kuleta **maana sahihi ya sentensi**
2. Hutenganisha mawazo mbalimbali katika maandishi
3. Hufanya maandishi **yasomeke kwa urahisi**

4. Husaidia kusoma kwa **ufasaha**
5. Hufanikisha mawasiliano ya maandishi
6. Hupunguza utata na makosa ya maana
7. Humsaidia mwanafunzi kufaulu **mitihani ya lugha**
8. Huwezesha mwandishi kuwasilisha ujumbe kwa ufasaha

ALAMA ZA VIAKIFISHI ZINAZOSOMWA

Katika kiwango hiki cha Gredi ya 10, tunazingatia alama zifuatazo:

1. **Herufi kubwa**
2. **Nukta (.)**
3. **Kipumuo (,)**
4. **Alama za mtajo (“ ”)**

1. HERUFI KUBWA

Maana ya Herufi Kubwa

Herufi kubwa ni herufi zinazotumiwa **mwanzoni mwa sentensi, majina maalum, na sehemu muhimu** ili kuonyesha mwanzo, heshima au umuhimu.

Matumizi ya Herufi Kubwa

a) Mwanzoni mwa sentensi

✓ Kila sentensi huanza kwa herufi kubwa.

Mifano sahihi:

- Juma alienda shuleni asubuhi.
- Walimu walikutana ofisini.
- Mvua ilinyesha jana usiku.

Mifano mingi zaidi:

- Watoto walicheza uwanjani.
- Serikali ilitangaza likizo.
- Wakulima walipata mavuno mengi.

❌ **Isiyo sahihi:**

- juma alienda shuleni.
- walimu walikutana.

b) Majina ya watu

✓ Majina yote ya watu huanza kwa herufi kubwa.

Mifano:

- Amina
- Baraka
- Juma Kamau
- Fatuma Ali
- Peter Otieno

Katika sentensi:

- Amina ni mwanafunzi wa bidii.
- Juma Kamau alichaguliwa kuwa kiongozi.

c) Majina ya mahali

✓ Majina ya nchi, miji, vijiji, mito, milima huanza kwa herufi kubwa.

Mifano:

- Kenya
- Nairobi
- Kisumu
- Mombasa
- Mlima Kenya
- Mto Tana

Sentensi:

- Tunaishi Nairobi.
- Mlima Kenya ni mrefu sana.
- Mto Tana hutoa maji kwa umwagiliaji.

d) Majina ya taasisi

✓ Majina ya shule, hospitali, makanisa, mashirika.

Mifano:

- Shule ya Sekondari Kanyama
- Hospitali ya Rufaa Kenyatta
- Kanisa la AIC
- Wizara ya Elimu

e) Majina ya siku na miezi

✓ Siku na miezi huanza kwa herufi kubwa.

Mifano:

- Jumatatu
- Ijumaa
- Januari
- Desemba

Sentensi:

- Mtihani utafanywa Jumatatu.
- Likizo huanza Desemba.

f) Mwanzo wa nukuu

✓ Sentensi iliyonukuliwa huanza kwa herufi kubwa.

Mfano:

- Mwalimu alisema, “Elimu ni ufunguo wa maisha.”

2. NUKTA (.)

Maana ya Nukta

Nukta ni alama ya uakifishi inayotumika kuonyesha **mwisho wa sentensi ya taarifa**.

Matumizi ya Nukta

a) Mwishoni mwa sentensi ya taarifa

Mifano mingi sana:

- Baraka ni mwanafunzi wa bidii.
- Walimu walimaliza kikao.
- Serikali ilitoa tangazo.
- Mtihani umeahirishwa.
- Wanafunzi walifaulu.

b) Katika vifupisho

Mifano:

- Bw. Kamau
- Bi. Amina

- Dkt. Ochieng
- k.m.
- n.k.

Sentensi:

- Bw. Kamau ni mwalimu wetu.
- Dkt. Ochieng alizungumza nasi.

3. KIPUMUO (,)

Maana ya Kipumuo

Kipumuo ni alama inayotumika kuonyesha **mapumziko mafupi** au kutenganisha maneno na mawazo katika sentensi.

Matumizi ya Kipumuo

a) Kutenganisha orodha

Mifano mingi:

- Nilinunua kalamu, daftari, rula na kifutio.
- Alipanda mahindi, maharagwe, viazi na ndizi.
- Tulijifunza Kiswahili, Kiingereza, Hisabati na Sayansi.

b) Kutenganisha vifungu

- Baada ya mvua kunyesha, wakulima walifurahi.
- Kabla ya mtihani kuanza, wanafunzi walikaa kimya.

c) Kabla ya maneno ya msemaji

- Mwalimu alisema, “Somani kwa bidii.”
- Mama alisema, “Usichelewe.”

d) Kusisitiza au kuleta maana

- Bila elimu, maisha huwa magumu.
- Juma, bila shaka, atafaulu.

4. ALAMA ZA MTAJO (“ ”)

Maana

Alama za mtajo hutumika kuonyesha **maneno yaliyosemwa moja kwa moja**.

Matumizi ya Alama za Mtajo

a) Kunukuu maneno

- Mwalimu alisema, “Fanyeni kazi kwa bidii.”
- Rais alisema, “Elimu ni muhimu.”

b) Mazungumzo

- Mama alisema, “Rudi nyumbani mapema.”
- Mtoto akajibu, “Sawa mama.”

MIFANO MINGI YA SENTENSI ZENYE VIAKIFISHI VYOTE

1. Juma alisema, “Nitakwenda Nairobi kesho, Bw. Kamau.”
2. Amina alisema, “Mtihani utaanza Jumatatu.”
3. Mwalimu alisema, “Somani Kiswahili, Kiingereza na Hisabati.”
4. Bi. Achieng alisema, “Elimu ni msingi wa maisha.”
5. Dkt. Otieno alisema, “Afya ni muhimu sana.”

MAZOEZI YA DARASANI

Zoezi 1: Sahihisha

juma alisema nitakwenda kisumu kesho bi amina

Jibu:

Juma alisema, “Nitakwenda Kisumu kesho, Bi Amina.”

Zoezi 2: Tunga

Tunga sentensi **10** ukitumia viakifishi vyote vinne.

Zoezi 3: Changanua

Changanua sentensi:

Mwalimu alisema, “Elimu ni msingi wa maisha.”

1.4 MATUMIZI YA LUGHA

1.4.1 AINA ZA MANENO

UTANGULIZI WA AINA ZA MANENO

Katika lugha ya Kiswahili, **maneno huwekwa katika makundi maalum kulingana na kazi au jukumu lake katika sentensi**. Kila neno lina nafasi na mchango wake katika kujenga maana kamili ya sentensi, kifungu au matini nzima.

Kwa mujibu wa mtaala wa **Gredi ya 10**, mwanafunzi anapaswa kuelewa, kutambua na kutumia kwa ufasaha aina nne kuu za maneno ambazo ndizo msingi wa sarufi ya Kiswahili, nazo ni:

1. **Nomino**
2. **Vitenzi**
3. **Viwakilishi**
4. **Vivumishi**

Maneno haya manne ni **nguzo muhimu za lugha**, kwani bila kuyajua vizuri, mwanafunzi hawezi kuandika kwa usahihi, kuzungumza kwa ufasaha wala kuelewa matini kwa kina.

UMUHIMU WA KUJIFUNZA AINA ZA MANENO

Kujifunza aina za maneno humsaidia mwanafunzi kwa njia nyingi zifuatazo:

- Humwezesha **kuunda sentensi sahihi kisarufi** bila makosa ya kimsingi
- Husaidia **kuongeza msamiati** na matumizi bora ya lugha
- Humsaidia mwanafunzi **kuelewa matini simulizi na ya maelezo** kwa urahisi
- Hukuza **ufasaha wa kuzungumza na kuandika**
- Hupunguza makosa ya kurudia-rudia maneno yasiyo ya lazima
- Huwezesha mwanafunzi **kujieleza kwa ujasiri** katika mijadala, hotuba na uandishi
- Husaidia kufanikisha **mawasiliano katika mazingira ya kijamii, kitaaluma na hata ya ajira**

1. NOMINO

Maana ya Nomino

Nomino ni **maneno yanayotaja jina la mtu, kitu, mahali, mnyama, wazo, hali au tukio**.

Kwa maneno mengine, nomino hutaja **chochote kinachoweza kufikiriwa au kutajwa kwa jina**.

➞ Nomino hujibu maswali haya muhimu:

Nani? au **Nini?**

Aina za Nomino

a) Nomino za watu

Hutaja majina ya watu au vyeo vyao.

b) Nomino za vitu

Hutaja vitu vinavyoonekana au kushikika.

c) Nomino za mahali

Hutaja majina ya sehemu au maeneo.

d) Nomino dhahania

Hutaja hisia, mawazo, hali au mambo yasiyoshikika.

e) Nomino za wanyama

Hutaja majina ya wanyama.

MIFANO

Nomino za watu

- Mwalimu
- Daktari
- Mwanafunzi
- Mwanasiasa
- Mhandisi
- Afisa wa polisi
- Fundi umeme
- Dereva

Nomino za vitu

- Kitabu
- Kalamu
- Dawati
- Kompyuta
- Simu ya mkononi
- Gari la shule
- Redio
- Televisheni

Nomino za mahali

- Shule ya Sekondari
- Hospitali ya Rufaa
- Soko kuu
- Kijiji cha Kanyama
- Nairobi
- Kenya
- Uwanja wa michezo

Nomino dhahania

- Elimu
- Amani
- Uvumilivu
- Upendo
- Nidhamu
- Umasikini
- Mafanikio
- Maendeleo

<u>NOMINO KATIKA SENTENSI</u>

1. **Mwalimu wa Kiswahili** aliwaelekeza wanafunzi umuhimu wa kusoma kwa bidii.
2. **Elimu bora** huchangia pakubwa katika maendeleo ya taifa lolote.
3. **Wanafunzi wa Gredi ya 10** walishiriki katika mjadala wa lugha.
4. **Hospitali ya kijiji** ilipokea wagonjwa wengi baada ya mvua kubwa.
5. **Uvumilivu na nidhamu** humsaidia mwanafunzi kufikia ndoto zake.

2. VITENZI

Maana ya Vitenzi

Vitenzi ni **maneno yanayoonyesha kitendo kinachofanywa, kinachoendelea kufanywa au hali iliyopo**.

➞ Vitenzi hujibu swali: **Nini kinatendeka?**

Aina za Vitenzi

a) Vitenzi vya vitendo

Huonyesha kitendo kinachofanywa moja kwa moja.

b) Vitenzi vya hali

Huonyesha hali aliyonayo mtu au kitu.

MIFANO MINGI YA VITENZI

Vitenzi vya vitendo

- Kusoma
- Kuandika
- Kukimbia
- Kulima
- Kufundisha
- Kujenga
- Kuimba
- Kusafisha

Vitenzi vya hali

- Kuwa
- Kuonekana
- Kuhisi
- Kuugua
- Kuishi
- Kupumzika

VITENZI KATIKA SENTENSI

1. Wanafunzi **walisoma kwa bidii sana** ili kufaulu mitihani yao.

2. Mkulima **alilima shamba lake mapema asubuhi** kabla ya mvua kunyesha.
3. Serikali **imeajiri walimu wapya** ili kuboresha elimu.
4. Daktari **anawatibu wagonjwa kwa uangalifu mkubwa** kila siku.

3. VIWAKILISHI

Maana ya Viwakilishi

Viwakilishi ni **maneno yanayochukua nafasi ya nomino** ili kuepuka kurudia-rudia jina moja mara nyingi katika sentensi au kifungu.

MIFANO MINGI YA VIWAKILISHI

- Mimi
- Wewe
- Yeye
- Sisi
- Ninyi
- Wao
- Huyu
- Hawa
- Hicho
- Hivi

VIWAKILISHI KATIKA SENTENSI

1. **Yeye** ni mwanafunzi anayejituma sana darasani.
2. **Sisi** tutashirikiana ili kuboresha mazingira ya shule.
3. **Wao** wameajiriwa katika sekta mbalimbali za uchumi.
4. **Huyu** ndiye mwalimu mpya wa Kiswahili.

4. VIVUMISHI

Maana ya Vivumishi

Vivumishi ni **maneno yanayoelezea nomino kwa kuonyesha sifa, hali, idadi au umiliki**.

MIFANO MINGI YA VIVUMISHI

- Mzuri
- Mbaya
- Mrefu
- Mfupi
- Mkubwa
- Mdogo
- Mpya
- Kale
- Wengi
- Wachache

VIVUMISHI KATIKA SENTENSI

1. Mwanafunzi **mzuri na mwenye nidhamu** hufaulu masomo yake.
2. Shule **kubwa na ya kisasa** ina vifaa vya kujifunzia vya kutosha.
3. Walimu **wengi waliobobea** walihudhuria warsha hiyo.

KIFUNGU KINACHOTUMIA AINA ZOTE ZA MANENO

Mwanafunzi mmoja mwenye bidii alikuwa na ndoto kubwa ya kuwa **daktari mashuhuri**. **Yeye alisoma kwa juhudi kubwa** katika **shule yake nzuri**, na kwa msaada wa **walimu wazuri**, hatimaye **alipata mafanikio makubwa**.

MAZOEZI YA DARASANI

Zoezi 1: Tambua

Tambua aina ya neno lililopigiwa mstari:

1. **Elimu** ni muhimu kwa maendeleo.
2. Wanafunzi **walisoma** maktaba.
3. **Yeye** alishinda shindano.
4. Shule **kubwa** ilijengwa kijijini.

Zoezi 2: Jaza Nafasi

Jaza kwa neno sahihi:

1. _____ ni msingi wa maisha bora.
2. Wanafunzi _____ kwa bidii kila siku.
3. _____ ni rafiki yangu wa karibu.
4. Walimu _____ walihudhuria mkutano.

Zoezi 3: Tunga Sentensi

Tunga sentensi **12** ukitumia:

- Nomino 3
- Vitenzi 3
- Viwakilishi 3
- Vivumishi 3

Zoezi 4: Andika Kifungu

Andika kifungu cha **mistari 8–10** kuhusu **elimu au ajira**, ukitumia aina zote nne za maneno.

2.1 KUSIKILIZA NA KUZUNGUMZA

2.1.1 MATAMSHI BORA

SAUTI /b/, /mb/, /bw/, /mbw/

UTANGULIZI WA MATAMSHI BORA

Matamshi bora ni **uwezo wa kutamka sauti, silabi na maneno ya lugha kwa usahihi**, kwa kufuata kanuni za kifonolojia za lugha husika. Katika Kiswahili, matamshi bora humwezesha mzungumzaji:

- Kueleweka vizuri anapozungumza
- Kuepuka kubadilisha maana ya maneno
- Kuongeza ufasaha wa mawasiliano
- Kujenga kujiamini katika mazungumzo ya hadhara

Katika somo hili, mwanafunzi wa **Gredi ya 10** anajifunza **kutambua, kutamka, kutumia na kutunga maneno pamoja na vitanzandimi** vinavyobeba sauti zifuatazo:

- **/b/**
- **/mb/**
- **/bw/**
- **/mbw/**

UMUHIMU WA KUJIFUNZA MATAMSHI BORA

Kujifunza matamshi bora humsaidia mwanafunzi:

- Kuongea Kiswahili sanifu kwa usahihi
- Kuepuka makosa ya lafudhi
- Kusoma kwa ufasaha
- Kuwasiliana kwa ufanisi shuleni na nje ya shule
- Kujiandaa kwa hotuba, mijadala, maigizo na mawasilisho
- Kufanikisha stadi za kusikiliza na kuzungumza

UTAMBULISHO WA SAUTI

1. SAUTI /b/

Maana na Ufafanuzi

Sauti **/b/** ni sauti ya konsonanti inayotamkwa kwa **midomo kukutana na kuachia hewa kwa upole**, bila sauti ya puani.

MIFANO MINGI SANA YA MANENO YENYE SAUTI /b/

- baba
- bega
- bilauri
- boga
- burashi
- barabara
- benki
- bendera
- bakuli
- bustani

/b/ KATIKA SENTENSI

1. **Baba** alinunua **bilauri** mpya sokoni asubuhi.
2. **Bendera** ya taifa ilipandishwa juu ya **barabara** kuu.
3. Mtoto alijeruhi **bega** alipokuwa akicheza uwanjani.
4. Mama aliosha **bakuli** na **burashi** baada ya chakula.

2. SAUTI /mb/

Maana na Ufafanuzi

Sauti **/mb/** ni sauti changamano inayohusisha **puani (/m/) na mdomo (/b/)**, hutamkwa kwa kutoa hewa kupitia pua na mdomo kwa pamoja.

MIFANO MINGI SANA YA MANENO YENYE SAUTI /mb/

- mbawa
- mbegu
- mbinu
- mboni
- mbuga
- mboga
- mbegu
- mboga
- mboga mboga

- mbwa

/mb/ KATIKA SENTENSI

1. Ndege alipanua **mbawa** zake na kuruka angani.
2. Mkulima alipanda **mbegu** bora ili kupata mavuno mengi.
3. Polisi walitumia **mbinu** mpya kudhibiti uhalifu.
4. Tulitembelea **mbuga** ya wanyama wakati wa likizo.

3. SAUTI /bw/

Maana na Ufafanuzi

Sauti **/bw/** hutamkwa kwa **midomo kusongezwa mbele**, ikifuatiwa na sauti /w/, na hutokea zaidi mwanzoni mwa maneno.

MIFANO MINGI YA MANENO YENYE SAUTI /bw/

- bwawa
- bweni
- bweka
- bwete
- bwawa la maji
- bweni la shule

/bw/ KATIKA SENTENSI

1. Wanafunzi walioga kwenye **bwawa** la shule.
2. Mwalimu aliwaelekeza wanafunzi **bweni** jipya.
3. Mkulima aliamua **bweka** mifugo kwenye zizi.

4. SAUTI /mbw/

Maana na Ufafanuzi

Sauti **/mbw/** ni sauti changamano zaidi inayochanganya **/m/, /b/ na /w/**, na huhitaji umakini mkubwa katika matamshi ili isikike vizuri.

MIFANO MINGI YA MANENO YENYE SAUTI /mbw/

- mbweha
- mbwembwe
- mbwa mwitu
- mbwembwe za kisiasa

/mbw/ KATIKA SENTENSI

1. **Mbweha** alijifanya mwerevu lakini mwishowe alidanganyika.
2. Mwanasiasa alifanya **mbwembwe** nyingi ili kuwavutia wapiga kura.
3. Hadithi ya **mbweha** ilifundisha wanafunzi umuhimu wa hekima.

VITANZANDIMI

Maana ya Vitanzandimi

Vitanzandimi ni **sentensi au misemo yenye maneno magumu kutamka**, inayosaidia kukuza **matamshi bora, ufasaha na udhibiti wa sauti**.

VITANZANDIMI VYENYE /b/

1. **Baba Babu alibeba bakuli la boga.**
2. **Baraka alinunua bilauri nzuri ya bluu.**

VITANZANDIMI VYENYE /mb/

1. **Mbwa mweupe alimwona mbuzi mweusi mbugani.**
2. **Mbegu mbichi zimeota mbugani mapema.**

VITANZANDIMI VYENYE /bw/

1. **Bwawa kubwa limejaa maji baridi.**
2. **Bweni la bwawa liko karibu na bwalo.**

VITANZANDIMI VYENYE /mbw/

1. **Mbweha alifanya mbwembwe mbele ya mbwa.**
2. **Mbwembwe za mbweha hazikumsaidia.**

SHUGHULI ZA DARASANI (CBC)

Shughuli 1: Tambua Sauti

Tambua sauti lengwa katika maneno yafuatayo:

1. baba
2. mbawa
3. bwawa
4. mbweha

Shughuli 2: Tamka kwa Usahihi

Tamka maneno yafuatayo kwa sauti:

- bilauri
- mbegu
- bweni
- mbwembwe

Shughuli 3: Tunga Vitanzandimi

Tunga vitanzandimi **4**, kila kimoja kikiwa na:

- /b/
- /mb/
- /bw/
- /mbw/

Shughuli 4: Rekodi Sauti

Soma vitanzandimi ulivyotunga, **jirekodi kwa kifaa cha kidijitali**, kisha wape wenzako wasikilize na watoe maoni kwa heshima.

MASWALI YA MAZOEZI

1. Eleza maana ya matamshi bora.
2. Taja sauti nne zilizojadiliwa katika somo hili.
3. Toa maneno matano yenye sauti /mb/.
4. Tunga sentensi mbili zenye sauti /mbw/.
5. Eleza umuhimu wa vitanzandimi katika kukuza matamshi bora.
6. Andika kifungu kifupi chenye maneno ya sauti /b/, /mb/, /bw/ na /mbw/.

Published by Mwalimu Consultancy. Contact 0746-222-000 / 0753-222-000 for Complete Notes.

2.2 KUSOMA

2.2.1 KUSOMA KWA UFAHAMU

KIFUNGU SIMULIZI

1. Maana ya Kifungu Simulizi

Kifungu simulizi ni **maandishi yanayosimulia au kusimulia matukio**, visa au hadithi zinazomhusisha mtu, wanyama au jamii fulani. Kifungu simulizi huwa na **mtiririko wa matukio** kuanzia mwanzo, katikati hadi mwisho.

Sifa Kuu za Kifungu Simulizi

- Kina **wahusika**
- Kina **matukio**
- Kina **mahali (mandhari)**
- Kina **wakati**
- Kina **mtiririko wa matukio**
- Kina **ujumbe au funzo**

2. Umuhimu wa Kusoma Kifungu Simulizi

- Hukuza **uelewa wa lugha**
- Huongeza **msamiati**
- Hukuza **fikra na ubunifu**
- Hufundisha **maadili na mafunzo ya maisha**
- Hukuza **ujuzi wa kusoma kwa makini**
- Husaidia mwanafunzi **kujibu maswali kwa usahihi**

3. Kudondoa Habari Mahususi

Habari mahususi ni taarifa maalum zinazopatikana moja kwa moja kwenye kifungu.

Maswali ya Habari Mahususi

- **Nani** – nani alihusika?
- **Nini** – nini kilitokea?
- **Wapi** – tukio lilitokea wapi?
- **Lini** – lilitokea lini?
- **Kwa nini** – sababu ya tukio?
- **Vipi** – tukio lilifanyikaje?

Mfano:

Amina alienda sokoni asubuhi kununua matunda.

- Nani? → **Amina**
- Alifanya nini? → **Alienda sokoni**
- Lini? → **Asubuhi**
- Kwa nini? → **Kununua matunda**

5. Kupanga Matukio Yanavyofuatana

Maana

Ni **kuweka matukio katika mpangilio sahihi** kuanzia tukio la kwanza hadi la mwisho.

Maneno ya Kuonyesha Mpangilio

- Kwanza
- Baadaye
- Kisha
- Hatimaye
- Mwishowe

Mfano wa Mpangilio

1. Mtoto aliamka asubuhi
2. Akaenda shuleni
3. Akajifunza darasani
4. Akarejea nyumbani jioni

6. Utabiri na Ufasiri

(a) Utabiri

Ni **kubashiri kitakachofuata** kulingana na yaliyosomwa.

Mfano:

Mvua ilianza kunyesha kwa nguvu, mawingu yakatanda…

➞ Tunaweza kutabiri: **Barabara zitafurika**

(b) Ufasiri

Ni **kuelewa maana ya ujumbe au tukio** kwa undani.

Mfano:

Mtoto aliyesaidia wazee alipendwa na jamii.

➞ Ufasiri: **Kusaidia ni tendo jema**

7. Msamiati katika Kifungu Simulizi

Maana ya Msamiati

Ni **maneno mapya au muhimu** yanayotumika kwenye kifungu.

Njia za Kuelewa Msamiati

- Kutumia **kamusi**
- Kutegemea **muktadha wa sentensi**
- Kuuliza mwalimu au wenzake

Mfano wa Msamiati

Neno	**Maana**
Shujaa	Mtu jasiri
Kero	Kitu kinachosumbua
Mandhari	Mahali pa tukio
Ujasiri	Uthubutu
Busara	Hekima

Kutunga Sentensi

- **Shujaa**: Shujaa aliokoa mtoto aliyekuwa hatarini.
- **Busara**: Alizungumza kwa busara mbele ya wazee.

KIFUNGU SIMULIZI CHA MFANO

Kichwa: Safari ya Amani

Amani alikuwa mvulana mdogo aliyeishi katika kijiji cha Tumaini. Kila asubuhi aliamka mapema kusaidia wazazi wake shambani kabla ya kwenda shule. Ingawa maisha yalikuwa magumu, Amani hakukata tamaa. Alijua elimu ndiyo ufunguo wa maisha bora.

Siku moja, kijiji chao kilikumbwa na ukame mkali. Mashamba yakakauka na watu wakaanza kukosa chakula. Amani alipata wazo la kuwahamasisha vijana wenzake kupanda miti karibu na mto. Walianza kazi hiyo kwa bidii.

Baada ya muda, mvua ilinyesha, mto ukajaa maji na kijiji kikaanza kupata matumaini mapya. Wazee wa kijiji walimsifu Amani kwa ujasiri na busara yake. Hatimaye, kijiji cha Tumaini kikarejea katika hali ya ustawi.

Maswali ya Ufahamu

1. Habari Mahususi

a) Nani alikuwa mhusika mkuu?

b) Amani aliishi wapi?

c) Tatizo gani lilikumba kijiji?

d) Amani alipendekeza nini?

2. Mpangilio wa Matukio

Panga yafuatayo kwa mpangilio sahihi:

- Mvua ilinyesha
- Ukame ulitokea
- Vijana walipanda miti
- Kijiji kikapata matumaini

3. Utabiri

Unadhani nini kingetokea kama vijana wasingepanda miti?

4. Msamiati

Eleza maana ya maneno yafuatayo kulingana na kifungu:

- Ukame
- Ustawi
- Busara

5. Sentensi

Tunga sentensi ukitumia:

- Ujasiri
- Tumaini

Ujumbe wa Kifungu

- Elimu ni muhimu
- Ushirikiano huleta mafanikio

- Vijana wana mchango mkubwa kwa jamii
- Utunzaji wa mazingira ni muhimu

2.3 KUANDIKA

2.3.1 INSHA ZA KIUAMILIFU

BARUA YA KIRAFIKI

1. Maana ya Barua ya Kirafiki

Barua ya kirafiki ni barua isiyo rasmi inayoandikwa ili kuwasiliana na **rafiki, ndugu, jamaa au mtu wa karibu**. Barua hii hutumia **lugha nyepesi, ya heshima na yenye urafiki**, bila masharti makali kama ya barua rasmi.

📌 Barua ya kirafiki hulenga:

- Kujenga na kudumisha **uhusiano wa kijamii**
- Kuwasilisha ujumbe kwa **urahisi na ukaribu**

2. Miktadha Ambapo Barua ya Kirafiki Hutumika

Barua ya kirafiki hutumika katika mazingira mbalimbali ya kijamii kama vile:

- Kati ya **marafiki**
- Kati ya **ndugu au jamaa**
- Kati ya **wanafunzi**
- Kati ya watu wanaofahamiana vizuri

Mifano ya Miktadha:

- Kumwalika rafiki kwenye sherehe
- Kumshukuru rafiki kwa msaada
- Kumfariji rafiki aliyepatwa na msiba
- Kuomba msamaha
- Kupasha habari
- Kujibu barua ya rafiki

3. Umuhimu wa Barua ya Kirafiki

Barua ya kirafiki ni muhimu kwa sababu:

- Husaidia **kupasha habari**
- Hudumisha **uhusiano wa kirafiki**

- Huwezesha **kujieleza kwa uhuru**
- Hukuza **ujuzi wa kuandika**
- Hufundisha **mawasiliano yenye heshima**
- Hujenga **mshikamano wa kijamii**
- Huhifadhi kumbukumbu za mawasiliano

4. Aina za Barua za Kirafiki (Kwa Mifano)

1. **Barua ya Mwaliko**

- Kumwalika rafiki kwenye sherehe au tukio

2. **Barua ya Shukrani**

- Kumshukuru mtu kwa msaada au zawadi

3. **Barua ya Kuomba Msamaha**

- Kuomba radhi kwa kosa fulani

4. **Barua ya Kutoa Pole**

- Kumfariji mtu aliyepatwa na msiba

5. **Barua ya Kujuliana Hali**

- Kuuliza hali na maendeleo

5. Vipengele vya Barua ya Kirafiki

Barua ya kirafiki ina vipengele vitatu vikuu:

(a) Ujumbe (Maudhui)

- Ujumbe uwe **wazi**
- Uwe **unaeleweka**
- Uzingatie **lengo la barua**
- Uwe na mtiririko mzuri wa mawazo

(b) Muundo wa Barua ya Kirafiki

Muundo sahihi wa barua ya kirafiki ni kama ifuatavyo:

1. **Anwani ya Mwandishi**
2. **Tarehe**
3. **Salamu**
4. **Utangulizi**
5. **Kiini cha Barua**
6. **Hitimisho**
7. **Jina la Mwandishi**

(c) Mtindo wa Uandishi

- Lugha **rahisi**
- Maneno **ya heshima**
- Mtindo **wa kirafiki**
- Sentensi **fupi na wazi**
- Kuepuka lugha ya matusi au dharau

6. Vipengele vya Kuzingatia Unapoandika Barua ya Kirafiki

- Andika kwa **mwandiko mzuri**
- Hakikisha **makosa ya kisarufi ni machache**
- Zingatia **alama za uandishi**
- Ujumbe uendane na **anayepokea barua**
- Tumia **lugha ya heshima**
- Epuka lugha ngumu au ya kitaalamu sana

7. Hatua za Kuandika Barua ya Kirafiki

1. Tambua **lengo la barua**
2. Tambua **unayemwandikia**
3. Panga **mawazo yako**
4. Andika rasimu
5. Hakiki makosa
6. Andika nakala ya mwisho kwa usafi

MFANO WA BARUA YA KIRAFIKI

Anwani ya Mwandishi

S.L.P 345,

Shule ya Tumaini,

Kaunti ya Nakuru.

Tarehe

15 Januari 2026.

Salamu

Rafiki yangu mpendwa Asha,

Utangulizi

Natumaini kuwa unaendelea vyema pamoja na familia yako. Ni matumaini yangu kuwa barua hii itakukuta ukiwa na afya njema na moyo wenye furaha. Nimekuwa nikikuwazia sana, hasa tangu ulipohamia shule mpya.

Kiini cha Barua

Ninaandika barua hii kukupongeza kwa juhudi zako katika masomo yako. Nilisikia kutoka kwa rafiki yetu Halima kuwa umefanya vyema sana katika mitihani ya mwisho. Hongera sana rafiki yangu, umeonyesha bidii na nidhamu ya hali ya juu.

Pia ningependa kukujulisha kuwa shuleni kwetu kuna mashindano ya michezo wiki ijayo. Ningefurahi sana kama ungepata nafasi ya kuja kunitembelea ili tushiriki furaha hiyo pamoja. Itakuwa fursa nzuri ya kukumbushana nyakati tulizokuwa tukicheza pamoja.

Zaidi ya hayo, ningependa kukushukuru kwa ushauri mzuri uliokuwa ukinipa kabla hujahama. Maneno yako yamenisaidia sana katika maisha yangu ya kila siku, hasa katika masuala ya nidhamu na kujituma.

Hitimisho

Natumaini utapata muda wa kunijibu barua hii. Tafadhali salimia familia yako kwa niaba yangu. Nakutakia kila la heri katika masomo yako na maisha kwa ujumla.

Jina la Mwandishi

Rafiki yako wa dhati,

Amina

8. Shughuli za Wanafunzi (Learner Activities)

- Kusoma mfano wa barua ya kirafiki
- Kutambua vipengele vya barua
- Kuandika barua ya:
  - mwaliko
  - shukrani
  - kuomba msamaha
- Kuwasilisha barua kwa wenzake ili watathmini
- Kutoa maoni kwa heshima na upendo

9. Vigezo vya Kutathmini Barua ya Kirafiki

- Uzingatiaji wa muundo
- Uwazi wa ujumbe
- Matumizi sahihi ya lugha

- Ubunifu
- Usafi wa kazi

2.4 MATUMIZI YA LUGHA

2.4.1 NGELI ZA NOMINO

1. Utangulizi wa Ngeli za Nomino

Katika Kiswahili, nomino hugawanywa **kulingana na muundo wake wa kisarufi**, yaani **ngeli**.

Ngeli za nomino ni msingi wa **sarufi** kwani zinahakikisha **upatanisho sahihi kati ya nomino, vitenzi, vivumishi na viwakilishi**.

Kwa Gredi ya 10, tunazingatia **ngeli nne kuu**:

1. **Ngeli ya A-WA**
2. **Ngeli ya U-I**
3. **Ngeli ya KI-VI**
4. **Ngeli ya I-ZI**

2. Umuhimu wa Kujua Ngeli za Nomino

- Husaidia **kuandika sentensi sahihi kisarufi**
- Kuimarisha **mawasiliano ya maandishi na maneno**
- Kuongeza uelewa wa **upatanisho wa vitenzi, vivumishi na viwakilishi**
- Kuepuka makosa ya kisarufi na **ugumu wa kuelewa**
- Kusaidia **kufanya sentensi sahihi na zinazoeleweka**

3. Ngeli Kuu za Nomino

A. Ngeli ya A-WA

Maana: Hutaja **watu au viumbe hai**.

- **Umoja:** A- (k.m. mtu)
- **Wingi:** WA- (k.m. watu)

Mifano ya Nomino:

- Mwalimu → Walimu
- Mwanafunzi → Wanafunzi
- Mkulima → Wakulima

- Rafiki → Marafiki

Mifano ya Sentensi:

- Mwalimu anafundisha darasani. → Walimu wanafundisha darasani.
- Mwanafunzi alisoma kwa bidii. → Wanafunzi walisoma kwa bidii.
- Rafiki yangu alikuja jana. → Marafiki zangu walikuja jana.

Viambishi vya Upatanisho:

- Kitenzi huendana na nomino: **Mwalimu anasoma → Walimu wanasoma**
- Kivumishi huendana: **Mwanafunzi mzuri → Wanafunzi wazuri**

B. Ngeli ya U-I

Maana: Hutaja **vitu visivyo hai** au wazo/aina ya kitu.

- **Umoja:** U-
- **Wingi:** I-

Mifano ya Nomino:

- Udongo → Idongo
- Ubao → Vibao
- Uji → Iji
- Upande → Vipande
- Uso → Uso (baadhi hazibadiliki kwa wingi)

Mifano ya Sentensi:

- Udongo ni rutuba shambani. → Idongo ni rutuba shambani.
- Ubao huu ni mpya. → Vibao hivi ni vipya.
- Uji umeiva. → Iji limeiva.

Viambishi vya Upatanisho:

- Kivumishi: **Ubao refu → Vibao virefu**
- Kitenzi: **Uji umekauka → Iji limekauka**

C. Ngeli ya KI-VI

Maana: Hutumika kwa **vitu vidogo, majina ya mazao, mimea, au vitu vya aina fulani**.

- **Umoja:** KI-
- **Wingi:** VI-

Mifano ya Nomino:

- Kitabu → Vitabu
- Kisu → Visu
- Kiti → Viti
- Kioo → Vioo
- Kipande → Vipande

Mifano ya Sentensi:

- Kitabu kipo mezani. → Vitabu vipo mezani.
- Kisu kilikatwa. → Visu vilikatwa.
- Kiti kimevunjika. → Viti vimevunjika.

Viambishi vya Upatanisho:

- Kivumishi: **Kitabu kizuri → Vitabu vizuri**
- Kitenzi: **Kitabu kimewekwa → Vitabu vimewekwa**

D. Ngeli ya I-ZI

Maana: Hutumika kwa **vitu vingi au majina ya mimea, samahani za msimu, majina ya baadhi ya vipande**.

- **Umoja:** I-
- **Wingi:** Zi-

Mifano ya Nomino:

- Ishara → Zishara
- Iwindo → Ziwindo
- Ijambo → Zijambo

Mifano ya Sentensi:

- Ishara ipo barabarani. → Zishara zipo barabarani.
- Ijambo ni zuri. → Zijambo ni nzuri.

Viambishi vya Upatanisho:

POLITE NOTE!

Take note that this is a free Sample of the Well Organized Detailed Simplified Notes. THE SAMPLE IS FREE OF CHARGE!

Call/Text/WhatsApp 0746-222-000 / 0753-222-000 for the Complete Notes.

FOR MORE EDUCATIONAL RESOURCES,

CONTACT MR ISABOKE

0746-222-000 / 0753-222-000

Published by Mwalimu Consultancy. Contact 0746-222-000 / 0753-222-000 for Complete Notes.

FOR THE FOLLOWING;

- ✓ ONLINE TUITION
- ✓ REVISION NOTES
- ✓ SCHEMES OF WORK
- ✓ SETBOOKS VIDEOS
- ✓ TERMLY EXAMS
- ✓ QUICK REVISION KITS
- ✓ KCSE PREMOCKS
- ✓ TOP SCHOOLS PREMOCKS
- ✓ KPLEA JOINT PREMOCKS
- ✓ TOP SCHOOLS MOCKS
- ✓ KPLEA JOINT MOCKS
- ✓ KJSEA POSTMOCKS
- ✓ TOP SCHOOLS PREDICTIONS
- ✓ FINAL EXAM PREDICTIONS
- ✓ KPLEA REVEALED SETS
- ✓ KPSEA EXAMS

CALL/TEXT 0746-222-000

Published by Mwalimu Consultancy. Contact 0746-222-000 / 0753-222-000 for Complete Notes.

mwalimuconsultancy@gmail.com

THIS IS A PROPERTY OF MWALIMU CONSULTANCY LTD.

Powered By Mr Isaboke

SUCCESS

END OF NOTES!